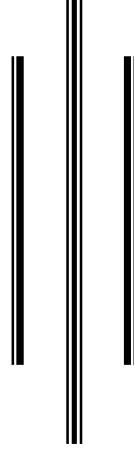

बालीघरे प्रथाको निरन्तरता र परिवर्तन
एक समाजशास्त्रीय अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा समाजशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभागअन्तर्गत समाजशास्त्र
विषयको स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता
पूरा गर्नको लागि तयार गरिएको शोधपत्र

शोधार्थी

गोमादेवी राया

त्रि.वि. दर्ता नं. : ६-१-१-१३६-९७

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

सिफारिस पत्र

प्रस्तुत शोधपत्र “बालीघरे प्रथाको निरन्तरता र परिवर्तन एक समाजशास्त्रीय अध्ययन : पाँचथर जिल्ला भारपा गा.वि.स.मा बसोबास गर्ने दमाई जातिमा गरिएको एक अध्ययन” शीर्षकमा, गोमादेवी रायाले त्रिभुवन विश्वविद्यालय समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको लागि मेरो निर्देशन र सुपरिवेक्षणअन्तर्गत तयार पार्नु भएको हो । म उहाँको शोधकार्य प्रति सन्तुष्ट छु र प्रस्तुत शोधपत्रलाई आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६९/१२/२५

.....
शोधनिर्देशक

डा. सन्ध्या बस्नेत

सहप्राध्यापक

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय समाजशास्त्र/
मानवशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्न गोमादेवी रायाले
तयार पार्नु भएको यस शोधपत्र “बालीघरे प्रथाको निरन्तरता र परिवर्तन एक
समाजशास्त्रीय अध्ययन : पाँचथर जिल्ला भारपा गा.वि.स.मा बसोबास गर्ने दमाई जातिमा
गरिएको एक अध्ययन” उपाधिको लागि उचित ठहरिएकोले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. प्रा.डा. ओम गुरुङ
विभागीय प्रमुख

.....

२. जिवनमनि पौडेल
बाह्य परीक्षक

.....

३. डा. सन्ध्या बस्नेत
शोधनिर्देशक
सहप्राध्यापक

.....

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग

मिति :

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र अध्ययन संकायअन्तर्गत समाजशास्त्र केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर उपाधिको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको लागि पाँचथर जिल्ला भारपा गा.वि.स.मा बसोबास गरिरहेका दमाई जातिको “बालिघरे प्रथा निरन्तरतान र परिवर्तन एक समाजशास्त्रीय अध्ययन” शीर्षकमा शोध गर्ने अनुमति पाएको थिए । सर्वप्रथम मलाई यो शोध अनुसन्धान कार्यको लागि स्वीकृति प्रदान गर्नु हुने त्रि.वि.वि. समाजशास्त्र विभाग तथा विभागीय प्रमुख प्रा.डा. ओम गुरुङ्ग ज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता जाहेर गर्दछु । यसैगरी मेरो खोजलाई व्यवस्थित र सही ढङ्गबाट परिचालन गर्न र आफूसँग भएको स्रोतहरू उपलब्ध गराई हमेशा उचित मार्ग निर्देशन गर्न तयार हुने मेरो श्रद्धेय गुरु डा. सन्ध्या बस्नेत ज्यू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

त्यसैगरी पाँचथर जिल्ला भारपा गा.वि.स.मा बसोबास गर्ने सम्पूर्ण दमाई परिवार जसले मेरो कार्य पूरा गर्न आफ्नो इतिहास वर्तमान परिस्थिति लगायत सम्पूर्ण जानकारी उपलब्ध गराई मलाई अमूल्य सहयोग गर्नु भयो, उहाँहरू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

गोमादेवी राया

विषयसूची

पृष्ठ

अध्याय-एक

परिचय	१-६
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	२
१.३ अध्ययनको उद्देश्यहरू	३
१.३.१ सामान्य उद्देश्य	३
१.३.२ विशिष्ट उद्देश्यहरू	३
१.४ अध्ययनको औचित्य तथा महत्व	४
१.५ अनुसन्धान विधि	५
१.५.१ तथ्यहरूका स्रोत तथा प्रकृति	५
१.५.२ अन्तर्वार्ता अनुसूची	५
१.५.३ अवलोकन	५
१.५.४ व्यक्तिगत अध्ययन	५
१.५.५ तथ्याङ्क विश्लेषण	६
१.६ अध्ययनका सिमाहरू	६

अध्याय-दुई

पूर्व साहित्यको पुनरावलोकन	७-२६
२.१ पूर्व साहित्यको पुनरावलोकन	७
२.२ जातीय छुवाछूतको पृष्ठभूमि	७
२.३ नेपालमा जातीय प्रथाको शुरुवात	९
२.४ नेपालमा जातीय प्रथाको अवस्था	१२

अध्याय - तीन

अनुसन्धान पद्धति	२७-३०
३.१ सामान्य परिचय	२७
३.२ अध्ययन क्षेत्रको छनोट	२७

३.३	अनुसन्धानको ढाँचा	२८
३.४	तथ्याङ्कका स्रोतहरू	२८
३.५	नमूना छनोटको ढाँचा	२८
३.६	तथ्याङ्कको प्रकृति	२९
३.७	तथ्याङ्क संकलनका विधिहरू	२९
३.८	तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरण तथा विश्लेषण	३०

अध्याय - चार

दमाई जातिको सामाजिक र आर्थिक अवस्था		३१-६७
४.१	सामाजिक अवस्था	३१
४.१.१	परिचय	३१
४.१.२	दमाई जातिको जनसंख्याको बन्दो	३२
४.१.३	दमाई जातिको परिवारको किसिम	३४
४.१.४	दमाई समुदायका घरको किसिम	३५
४.१.५	दमाई जातिको जनजीवन	३७
४.१.६	रहन-सहन तथा खानपीन	३८
४.१.७	भाषा र धर्म	३८
४.१.८	वस्त्र तथा आभूषण	३८
४.१.९	चाडपर्वहरू	३९
४.१.१०	विभिन्न संस्कारहरू	३९
४.१.११	दमाई जातिको शैक्षिक अवस्था	४१
४.१.१२	बैवाहिक स्थिति	४५
४.१.१३	परिवार नियोजन संबन्धी धारणा	४७
४.१.१४	दमाई जातिको राजनैतिक अवस्था	४८
४.१.१५	दमाई जातिको अन्य जात-जातिसंगको अन्तर संबन्ध	५०
४.२	आर्थिक अवस्था	५१
४.२.१	परिचय	५१
४.२.२	दमाई जातिको पेशा	५३

४.२.३	भू-स्वामित्व	५६
४.२.४	दमाई जातिले लगाउने विभिन्न वालीहरू, वार्षिक उत्पादन र खान पुग्ने अवधि	५७
४.२.५	दमाई समुदायमा पशुपंक्षी पालन	६०
४.२.६	आफ्नो पेशाप्रति दमाईहरूको धारणा	६२
४.२.७	अघिल्लो पुस्ताको पेशा संबन्धी धारणा	६४
४.२.८	वैदेशिक रोजगार	६४
४.२.९	वार्षिक आय	६५

अध्याय - पाँच

बालीघरे प्रथा	६८-७५
५.१ परिचय	६८
५.२ अध्ययन क्षेत्रका दमाई जातिमा बालीघरे प्रथाको विगत र वर्तमान अवस्था	७१
५.३ बालीघरे प्रथामा परिवर्तन आउनका कारणहरू	७३

अध्याय - छ

सारांश, निष्कर्ष र सुझावहरू	७६-८४
६.१ सारांश	७६
६.२ निष्कर्ष	८०

सन्दर्भग्रन्थसूची

अनुसूचीहरू

तालिका सूची

तालिका	शीर्षक	पृष्ठ
४.१	अध्ययन क्षेत्रका दमाई जातिको जनसंख्याको बनोट (लिङ्गको आधारमा)	३३
४.२	उमेरगत आधारमा दमाई जातिको जनसंख्याको बनोट	३३
४.३	आर्थिक दृष्टिले सक्रिय जनसंख्या विवरण	३४
४.४	दमाई जातिको परिवारको किसिम	३५
४.५	दमाई समुदायका घरको किसिम	३६
४.६	दमाई समुदायमा शौचालयको किसिम	३७
४.७	दमाई जातिको शैक्षिक अवस्थाको विवरण	४३
४.८	दमाई जातिका अध्ययनरत केटाकेटीहरूको कक्षागत विवरण	४४
४.९	दमाई जातिको वैवाहिक स्थिति	४५
४.१०	दमाई जातिको अन्य जातिसंगको वैवाहिक संबन्ध	४६
४.११	दमाई जातिका सन्तानहरूको जन्मठाउँको विवरण	४७
४.१२	परिवार नियोजन संबन्धी दमाईहरूको धारणा संबन्धी विवरण	४८
४.१३	दमाईहरूको संलग्नता रहेका सामाजिक समूह (संस्था) हरूको विवरण	४९
४.१४	गाउँघरमा हुने छलफल तथा निर्णयहरूमा दमाईहरूको भूमिका	५०
४.१५	दमाई जातिको मुख्य पेशा संबन्धी विवरण	५४
४.१६	दमाई जातिको सहायक पेशा संबन्धी विवरण	५५
४.१७	दमाई जातिको स्वामित्वमा रहेको खेतको विवरण	५६
४.१८	दमाई जातिको स्वामित्वमा रहेको बारी/पाखोको विवरण	५७
४.१९	विभिन्न बालीहरू लगाउने दमाई परिवारको विवरण	५८
४.२०	दमाई जातिको जग्गामा हुने वार्षिक उत्पादन	५९
४.२१	दमाई जातिमा आफ्नो जग्गाको उत्पादनले खान पुग्ने अवधि	६०
४.२२	दमाई समुदायमा पालिएका पशुपंक्षीको विवरण	६१
४.२३	दमाई समुदायमा विभिन्न पशुपंक्षी पाल्ने परिवारको विवरण	६२
४.२४	आफ्नो पेशाप्रति दमाईहरूको धारणा संबन्धी विवरण	६३

४.२५	दमाई जातिको अधिल्लो पुस्ताको पेशा संबन्धी विवरण	६४
४.२६	वैदेशिक रोजगारमा संलग्न तथा असंलग्न परिवरको विवरण	६५
४.२७	दमाई परिवारको वार्षिक आय संबन्धी विवरण	६६
५.१	वालीघरे प्रथा अन्तर्गत अधिल्लो पुस्ताका दमाईहरूको कामको विवरण	७२
५.२	वर्तमानमा वालीघरे प्रथा अन्तर्गत रहेर काम गर्ने वा नगर्ने दमाईको विवरण	७३